

אייטמטוב, שהיו למקור מוסמך, אלא שיעתקו אותם לנרטיב המלחמה שהועלה על ידם,⁴ ובכך חיזקו את הדימויים שיצר אייטמטוב והעצימו את השפעתם הציבורית. הדימויים הללו על נשות המלחמה תקפים למעשה עד ימינו ומכאן חשיבותם.

ראשית אפתח בבחינתן של הנשים ה"אמתיות" בחייו של אייטמטוב, ובזיכרונותיהם של ותיקי מלחמה. אחר כך אעבור מהחיים אל הבדיה, ומעולם המעשה אל עולם המעשייה כפי שהן מתוארות ביצירותיו המוקדמות של אייטמטוב. תחילה אתייחס לאופן שבו מעצב אייטמטוב את דמויות הנשים ולאופן שבו הוא מעוצב על ידן. ואצביע על הדרכים שבהן עיצבו אייטמטוב והחיללים את נשות המלחמה הקירגיזיות, הן בזיכרון והן בספרות, זאת באמצעות שילובם של זיכרונות החיילים במלחמה.

המלחמה ברפובליקה הסוציאליסטית הסובייטית הקירגיזית

משך שש שנים במהלך מלחמת העולם השנייה זכו הקירגיזים לחיות ברפובליקה סוציאליסטית סובייטית משלהם. רק מתחילת שנות השישים של המאה התשע עשרה הייתה ארצם לחלק מן האימפריה הרוסית, זאת כאשר ב-1863 סופח החלק הצפוני של ארצם לאימפריה הרוסית, וב-1876 סופח חלקה הדרומי. בהיסטוריה הסובייטית מציינת שנה זאת את התאריך הרשמי לכיבושה של הטריטוריה הקירגיזית על ידי צבאות האימפריה. אך הקירגיזים לא ויתרו בקלות. בסוף המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20 פרצו מרידות רבות נגד הצבאות הרוסים שבהן השתתפו קירגיזים רבים לצד הקוזחים, האוזבקים, הטורקמנים ואוכלוסיות מרכז אירופה אחרות. המרידה המפורסמת ביותר החלה בשנת 1916, זו המכונה "המרד הבסמקי" (Basmachi Revolt), ועמה השלטון הרוסי נאלץ להתמודד במרכז אירופה עד השליש הראשון של המאה העשרים.

ההיסטוריה הסובייטית הרשמית גורסת כי בתחילת 1917 הגיעו לראשונה סובייטים לטריטוריה הקירגיזית. לפי היסטוריה זאת החלה השליטה הסובייטית על האזור בדצמבר 1917, זמן קצר בלבד לאחר מהפכת אוקטובר הבולשביקית.⁵ הבולשביקים הקימו ב-1924 את האוטונומיה הקארא-קירגיזית באזור אובלסט (Oblast), ושינתה את מעמדה לרפובליקה האוטונומית ב-1927. וב-1936 העניקה ברית המועצות לטריטוריה את המעמד הגבוה של "הרפובליקה הסוציאליסטית הסובייטית הקירגיזית".

בתוך שני עשורים שחלפו מאז המהפכה הבולשביקית, נלמדו בקרב האוכלוסייה הקירגיזית הערכים הסובייטיים בבתי הספר הסובייטיים, ב"אוהלים האדומים"⁶ (בתי תרבות רשמיים), בפגישות המפלגה ובאירועים אחרים. מדיניות התרבות הסובייטית ביקשה לעצב מחדש את הנשים קירגיזיות כמו גם את "אחיותיהן במרכז אסיה".⁷ מנקודת מבטם של הסובייטים המטרה הייתה

⁴ M.M. Bakhtin, *The Dialogic Imagination*. Austin 1981, הגדרותיו של בכטין "סמכותני" מול "שכנוע פנימי" משמשות בסיס לפרשנות שלי של כוח סובייטי (סמכותני) והאינדיבידואל הקירגיזי כסוכן (משוכנע מבפנים).

⁵ 25.10 לפי הלוח היוליאני שהיה נהוג אז ברוסיה, 7.11 לפי הלוח הגריגוריאני הנהוג.

⁶ הכינוי נגזר מאוהלים ששימשו את הנוודים התורכים והמונגולים.

⁷ מועדונים אלה היו חלק מ"בתי תרבות" סובייטים רבים, שעבדו לצד "פינות של לנין", "פינות אדומות", "אוהלים אדומים" ומועדוני נשים. אני משתמש במונח "בית תרבות" כמונח כללי לכל המוסדות שנמנו לעיל. מועדון העובדים הראשון הוקם ב-1918 במוסקבה במטרה לשרת את הפרולטריון הסובייטי כמרכזים של חינוך ושעשועים "רגישים". חוג החובבים המוסיקלי - דרמטי הקירגיזי הראשון (מועדון) נקרא "חירות". ב-1918 בפרוזה (Frunze). ראה: Gorzka, "Proletarian Culture in Practice: Gabriele: Workers' Clubs 1917-1921", *Essays on Revolutionary Culture and Stalinism*, John W. Strong (ed.), Columbus 1990; John Hatch, "Hangouts and Hangovers: State, Class and Culture in Moscow's Worker's Club Movement 1925-1928", *The Russian Review* 53 (1994), 97-117; Richard Stites, *Russian Popular Culture: Entertainment and Society since 1900*, Cambridge

בעקבות ההיסטוריה בסיפורת המוקדמת של צ'ינגיס אייטמטוב בזיכרונותיהם של ותיקי מלחמה: נשים קירגיזיות של "המלחמה הפטריוטית הגדולה"¹

עלי פ. איגמן

הסופר המוערך ועטור הפרסים צ'ינגיס אייטמטוב² זוקף לזכותן של הנשים בילדותו המוקדמת את הידע שלו על תרבותו הקירגיזית: "שמעתי את הדברים הללו בעיקר מפי סבתי מצד אבי - איימקאן סאטאנקיזי (Aiimkan Satankyzy), ובתה, דודתי - קאראגיזי אייטמטוב (Karagyzy) Aitmatov. מדברים עד כמה יכולות להיות אם ובתה דומות זו לזו בהופעתן, באישיותן, וברוחניותן. בשבילי הן היו מאוחדות כמו מהות אחת - סבתא צעירה וסבתא זקנה. אני אסיר תודה על שהכרתי את הנשים הנפלאות הללו שהיו חכמות ויפות - הן היו באמת יפות. הן היו אלה שסיפרו לי על ימי קדם ועל תולדות המשפחה שלנו".³

בזיכרונותיו היו הנשים דמויות מרכזיות בחייו. בסיפוריו המוקדמים ובנובלות המוקדמות שלו, הנשים הן אבני הבניין של התרבות הקירגיזית. מעניינת במיוחד העובדה שהנשים הן שהשפיעו על עיצוב זיכרונותיו של אייטמטוב ביחס ל"מלחמה הפטריוטית הגדולה", הלוא היא מלחמת העולם השנייה. לפיכך דומה שראוי לעמוד על הקשרים המעניינים בין מקומם של הנשים בזיכרונותיו של הסופר ובין מקומם בספרות שחיבר. המאמר שלהלן חושף אפוא את המתח בין מציאות לייצוג כפי שהדבר בא לידי ביטוי בעיצוב דמותן של הנשים הקירגיזיות בסיפורת המוקדמת של אייטמטוב. כגיבורות מלחמת העולם השנייה, מתוך השוואה בין המתח הזה לבין זיכרונותיהם של חיילים ששירתו בחזית הלוחמה. בעקבות השוואה זו מבקש כותב המאמר להראות כי ייצוגן של הנשים בספרותו של אייטמטוב תואם הלכה למעשה את הזיכרונות הללו. הסיפורת של אייטמטוב והנרטיבים של החיילים מציגים תמונה הרואית של הנשים בתקופת המלחמה, ומשרטטים את דמותן כמי שהגדירו את הקירגיזיות הסובייטית בתקופת המלחמה ובעידן שלאחריה. לפיכך טענתי היא כי אופן ייצוגן של נשות המלחמה ביצירתו של אייטמטוב היה גורם מרכזי בעיצובו של זיכרון המלחמה הקולקטיבי הקירגיזי. חיילים משוחררים ויוצאי המלחמה לא ערערו על תיאורו של

¹ במקור: *Finding History in Chingiz Aitmatov's Early Prose and in the Memories of Veterans: The Great Patriotic War* (תרגום: שרון גורדון).

² צ'ינגיס אייטמטוב (1928 -) סופר ופוליטיקאי יליד הכפר שקר (Sheker ail) בעמק טאלאס (Talas oblast). ב-1959 הצטרף ל-CPK, ועבד ככותב של "היפראבדה" בשנים 1959-1965. שימש כיושב ראש של איחוד צלמי הקולנוע של קירגיסטן (1969-1986) ושל איחוד הסופרים של קירגיסטן (1966-1989). הוא גם שימש כנציג העם בסובייט העליון וכתבד הוועדה המרכזית של המפלגה הקומוניסטית של ברית המועצות. כיום הוא משמש כשגרירה של קירגיסטאן באיחוד האירופי, הריחה בין הסופרים הבדודים מברית המועצות לשעבר שאינם רוסים והנקראים ברחבי העולם. ב-1952 פרסם את סיפורו הראשון (ילד העיתון ג'ויו [Jüyö]). ב-1968 קיבל אייטמטוב את פרס "סופר העם הקירגיזי" וב-1978 את פרס "גיבור העבודה הסובייטית". לקורא העברי מוכר אייטמטוב בזכות ספרו הנודע *נחום איננו כלה*, תל-אביב, 1994. כמו כן פורסמו בעברית *גרום*, תל-אביב, 1993; *ג'מילה*, ירושלים ותל-אביב, 2004; *אחובתי במטפחת האדומה*, תל-אביב, 2007. בין המחקרים הרבים אודות יצירתו של אייטמטוב אזכור את, The Katerina Clark, "Mutability of the Canon", *Slavic Review* 4 (1984), 573-587; Joseph P. Mozur Jr., *Parables From the Past: The Prose Fiction of Chingiz Aitmatov*, Pittsburg 1995; Jim Riordan, *Mother Earth and Other Stories*, London 1989; Louis Aragon, "Samaia prekrasnai na svete povest' o liubvi", *Kultura I zhizn'* 7 (1959), 39-43; Kengeshbek Asanaliyev, *Chynggyz Aitmatov*, Bishkek 1995.

³ Chingiz Aitmatov, *Time to Speak Out*, Moscow 1988, 21.

לחנך, לתרבת ולשחרר את הנשים המוסלמיות הללו מהמסורות הפטריארכליות ששלטו בהן. כחלק מהמדיניות הגורפת הזאת חויבו כל הנשים הקירגיזיות להשתתף בפגישות במועדוני נשים (Zhenotdel) ובהן למדו על נושאים שונים, מהגינה ועד לפטרוטיטיות סובייטיות.⁸ ב-1927 הגבירה הממשלה הסובייטית את הלחץ על המשפחות במרכז אסיה לשחרר את בנותיהן ונשותיהן מכבלי המסורת זאת באמצעות מדיניות שנקראה "הויום" (Hujum או Khudzhum) שנועדה לכפות על הנשים להסיר את הרעלה.⁹

שלא כנשים ממרכז אסיה שהתגוררו ביישובי קבע, נשות השבטים הנוודים הקירגיזיים מעולם לא עטו על פניהן רעלה. מאז הופעתו של האסלאם בטרטוריה הקירגיזית בין המאה העשירית למאה השבע עשרה, קיבלו השבטים השונים את האסלאם בזמנים שונים ובצורות שונות. האוכלוסיות הנוודות הקירגיזיות התוודעו אל האסלאם באמצעות נוסעים ערבים, כובשים, מורי דת, חברי מסדרים סופיים, ותורכים שהתאסלמו. תחת השפעות שונות אלו שילבו האוכלוסיות הקירגיזיות את האסלאם בחייהם כנוודים, כראות עיניהם. כחלק מהפרשנות הפרטית שלהם לאסלאם, שהייתה מבוססת על מסורות נוודיות, לא כיסו הנשים הללו את פניהן ברעלה ולכן לא הייתה למדיניות הסובייטית שפעלה להסרת הרעלה, השפעה רבה על חייהן.

אך במהלך שנות ה-30 של המאה העשרים השתנו חייהם ללא היכר, כאשר השבטים הנוודים חויבו להתיישב ולהפוך את בהמותיהם לרכוש משותף, ובנוסף לכך נאלצו להתמודד עם היטור הגדול של סוף שנות השלושים. בתחילה סירבו משפחות קירגיזיות רבות להתיישב ולהפוך את הבעלות הפרטית על בעלי החיים, מסורת שהייתה רבת שנים, לבעלות משותפת. כתוצאה מכך היו ששחטו את בעלי החיים שלהם על מנת שלא למסרם לידי רשויות הקולקטיביזציה הסובייטיות. אך בסופו של דבר יישבו הרשויות הסובייטיות את רוב האוכלוסייה הקירגיזית במרכזי קבע עירוניים בסגנון סובייטי. השינויים הדרסטיים הללו לוו בחיסולם של יותר ממאה ושלושים אינטלקטואלים קירגיזיים בסוף שנות השלושים בהוראתן הישירה של הרשויות הסובייטיות.¹⁰

מדיניות האינדוקטרינציה התקופנית יחד עם תכניות המודרניזציה באזור נמשכו מהמהפכה הבלשביקית עד למלחמת העולם השנייה, וכשפרצה המלחמה כבר החלו תושבי קירגיזיה לראות את עצמם אזרחים סובייטים. מדיניות ה"תרבות" הסובייטית הביאה לכמה שינויים חיוניים, כגון עלייה במספרם של יודעי קורא וכתוב ושיפור התנאים הבריאותיים. בסוף שנות ה-20 ובמהלך שנות ה-30 התירה המערכת הסטליניסטית לאמץ זהויות סובייטיות שונות שבאמצעותן יוכלו לאומים מסוימים

לבטא את עצמם כישויות מובחנות. עם קומץ הלאומים בני המזל הללו נמנו גם הקירגיזים. מאז החלו הקירגיזים, גברים ונשים, להשתתף יותר ויותר בפעילויות תרבותיות סובייטיות כמו למשל בפסטיבלים וביאולימפיאדות תרבות.¹¹ באירועים אלה ניתן ביטוי למה שמכונה בפי האוכלוסיות הקירגיזיות האורבניות "הרוח הקירגיזית", ומרבית האוכלוסייה הוסיפה לשמור, בצד החיים הסובייטיים המודרניים, על אורח החיים הקירגיזי הישן.¹²

אנשי מרכז אסיה, ובכללם גם האוכלוסיות הקירגיזיות, חוו את "המלחמה הפטרוטיטית הגדולה" כמפגש של שתי תופעות. הראשונה הייתה העברתם של בתי חרושת ואוכלוסיות סובייטיות מערביות אל חלק זה של העולם – בתי חרושת רבים הועברו לקירגיזסטן הנמצאת הרחק מהאיים הנאצי. בנוסף לכך הפכו האזורים הקירגיזיים ליעד הגליה של קווקזים ושל עמים אחרים מאזורים מערביים של ברית המועצות, שנחשדו על ידי הרשויות הסובייטיות בריגול לטובת הנאצים. התופעה השנייה הייתה זרימה החוצה של חיילים קירגיזיים שעזבו את ארצם בהמוניהם ונשלחו להילחם בחזית המערבית. הדיוויזיה המרכז אסייתית "פאנפילוב", שהייתה מורכבת מחיילים קירגיזים ושאנים קירגיזים, לחמו נגד הנאצים במוסקבה.¹³ בקירגיזסטן נחשבים עד היום לוחמי יחידה זו ששרדו את המלחמה גיבורי מלחמה אגדיים.

סיפוריהן של הנשים, שלקחו לידיהן את המחרשות, השוורים והטרקטורים בעוד הגברים היו בחזית, השלימו את סיפוריהם של החיילים גיבורי המלחמה והיו חלק בלתי נפרד ממסכת הזיכרון של המלחמה. מאמציהן הפכו לחלק מהנרטיב הקירגיזי של המלחמה הפטרוטיטית הגדולה. כך למשל השחקנית הקירגיזית המפורסמת בארצה סבירה קומושלייבה (Kümüşaliyeva) סיפרה בריאיון כיצד חפרה יחד עם חברותיה את תעלת ציואי (Chui) בצפון קירגיזסטן.¹⁴ כמו כן הביאה מזיכרונותיהן של קרובות משפחה והדגישה את העובדה שרבות מהן נאלצו ליטול לידיהן את האחריות על הכפרים הסובייטיים, על הקולחוזים ועל המוסדות המקומיים האחרים. מתוך כך ניכר הדמיון הרב בין סיפוריהן של נשים אלה לתיאורים מלאי החיים של ציינגיס אייטמטוב על אודות המלחמה בקירגיזסטן. בנובלה של אייטמטוב, הקרויה "אמא אדמה" יש, למשל, דמות ספרותית בולטת, ששמה טולגוניי (Tolgonai), אשת איש ואמם של ארבעה בנים, המייצגת נשים קירגיזיות רבות שאיבדו את בעליהן במלחמה. טולגוניי ממלאת את תפקיד מנהל הקולחוז כיוון שאין בנמצא גבר בעל כושר מנהיגות. סיפור החקרבה של הדמות והאופטימיות שלה כנגד כל הסיכויים עוררו רגשות עזים בקירגיזי קשיש-אקסאקל (aksakal, קשיש בעל זקן לבן) שראה את המחזה המבוסס על הנובלה. בריאיון עיתונאי נזכרה השחקנית הקירגיזית דרקול קויוקובה (Darkül Küiükova)

¹¹ Karen Petrone, *Life Has Become More Joyous, Comrades: Celebrations in the Time of Stalin*, Bloomington 2000. כפי שפטרון מראה במסגרת החגיגות היוזמות על ידי המדינה, למדו הסובייטים לנצל לטובתם את הלגיטימציה הרשמית שניתנה לביטויי העליות הללו. פטרון סבורה שהחגיגות יצרו מרחב גם לסתגלות וגם לחתרנות מצידם של האזרחים. המדינה הסובייטית עיצבה מיתוסים רשמיים באמצעות ארגון פסטיבלים, שעשועים ואולימפיאדות. המשתתפים בחגיגות אלה, מצידם, עזרו למדינה להפיץ את השיח אודותיהן.

¹² S.S. Daniyarov, *Kul'turnoe stroitel'stvo v Kirgizskoi SSR v gody dovoennykh piatiletok*, Frunze 1980; idem, *Osushchestvleniie Leninskoi programmy kul'turnoi revoliutsii v Kirgizii*, Frunze 1972; idem, *Stanovlenie kirgizskoi sovet'skoi kul'tury, 1917-1924*, Frunze 1983.

¹³ יחידה זו זכתה שייכתב עליה ספר קריאה שתורגם לשפות רבות, וביניהן לעברית: אלכסנדר בק, *אנשי פאנפילוב*, תרגם מרוסיט: שלמה אבן שושן, תל-אביב 1954.

¹⁴ מתוך: ריאיון עם סבירה קומושלייבה, 19.7.2002. קומושלייבה נולדה ב-1917 בטוקולדוש (Tököldösh), לידי פרונזה (Frunze) בחוואי אובלסט (Chui Oblast). בעודה לומדת משחק במכון הפדגוגי של פרונזה היא החלה לעבוד בתיאטרון הלאומי הקירגיזי. קומושלייבה זכתה בפרסים לאומיים רבים בתקופה הסובייטית ולאחריה.

1992; Anne White, *De-Stalinization and the House of Culture: Declining State Control over Leisure in the USSR, Poland and Hungary, 1953-1958*, London 1990.

⁸ משרד הנשים של המפלגה הקומוניסטית, Zhenotdel, 1919-1930; מחלקת הנשים הנמוכה של המפלגה (ה-Zhensektor) החליפה את ה-Zhenotdel ב-1934.

⁹ ראה: George Massel, "The Surrogate Proletariat: Moslem Women and Revolutionary Strategies", *Soviet Central Asia 1919-1929*, Princeton 1974; Douglas Northrop, *Veiled Empire: Gender and Power in Stalinist Central Asia*, Ithaca 2004; Adrienne L. Edgar, *Tribal Nation: The making of Soviet Turkmenistan*, Princeton 2004; Shoshana Keller, *To Moscow, Not Mecca: The Soviet Campaign Against Islam in Central Asia, 1917-1941*, Westport 2001; Marianne Kamp, "Pilgrimage and Performance: Uzbek Women and the Imagining of Uzbekistan in the 1920's", *International Journal of Middle East Studies* 34 (2002), 263-278.

¹⁰ במאי 1937 ניקולאי לזוב (Nikolai Izhev), ראש ה- נ.ק.ו.ד. (משמר העם לענייני פנים) המליץ על איוון לוטסמנוב (Ivan Lotsmanov) למחלקת חילות החזית באלמה-אטה (Alma-Ata). בספטמבר כיהן לוטסמנוב כבר כראש ה- נ.ק.ו.ד. בקירגיזיה. בתורף נבחר קולונל לוטסמנוב לסגן המועצה העליונה של ברית המועצות. בגיל 34 החל איוון לוטסמנוב לעשות "סדר". בראש וראשונה הוא חורה להוציא להורג את קודמו בתפקיד, חטברטקוב (Chetvertakov). ההאשמה הטיפוסית שלו נשענה ללא מעצורים על פעילויות אנטי-מהפכניות של אויבי העם. תקופת המינהל של לוטסמנוב זיכאה באכזריות כ-10,000 איש.

בפגישה עם ה"אקסאקלי", שפנה אליה לאחר הופעה באחד הכפרים.¹⁵ הוא שיבח אותה על משחקה בדמותה ההרואית של טולגוניי, דמות שהזכירה לו את קאנסקיי (Kanykei), אשת הגיבור הקירגיזי הלאומי מאנאס (Manas). אך חשוב מכך, ציינה קוויקובה, האקסאקל סיפר לה שטולגוניי היא אישה אמתית שזכה להכיר במהלך המלחמה.

הנשים בחיי אייטמטוב והמלחמה

אייטמטוב גדל בבית שלא היו בו כמעט דמויות גבריות – אלה היו קרבנותיה של המערכת הסטליניסטית בסוף שנות ה-30. סבו, אייטמאט, נפטר בטרם נולד אייטמטוב, ואביו, כך ציין בריאיון, "לא חי מספיק זמן כדי להיות בסביבה" ולספר לו על אבותיו ועל תרבותו. חוץ מזה, ציין אייטמטוב, "היו לו דברים חשובים יותר לעסוק בהם".¹⁶ ב-1937 נעצר אביו של אייטמטוב, טורקול (Torekul), על ידי הרשויות הסובייטיות ונרצח מאוחר יותר כמו שאר מאה שלושים ושבעה "לאומנים בורגניים".¹⁷ את החלל שנוצר מהיעדרם של הגברים בחייו של אייטמטוב מילאו קרובות משפחה. הוא סיפר כי הן החליטו להתגבר על יגונם וקיבלו על עצמן ללמד אותו, במקומם של הגברים, את משמעות הקירגיזיות. כמו כן סייעו לו לנצור בזיכרונם רשמים מן המלחמה. בנעוריו הצטרף אייטמטוב הצעיר אל סבתו איימקן (Aiimkan) למסע הקיץ המסורתי אל שטחי המרעה הגבוהים בהרים. הוא בילה איתה את חודשי הקיץ, הרחק מעיר הבירה פרונוזה (Frunze) כיום בישקק (Bishkek), בכפר הנוודים הקירגיזי שקר (Sheker) שבאזור מוצאו. ובשנים הבאות קיבלה על עצמה דודתו קרגיז (Karagyzy) את תפקיד המדריכה. היו אלה אפוא סבתו ודודתו, ולא סבו ואביו, שסייעו לו להבין, ומאוחר יותר גם להגדיר, את התרבות הקירגיזית הדיכטומית: להיות סובייטי בקירגיזסטן היה משמעו חדשנות, אך היה בכך גם סבל.

במידה רבה קשה להפריד בחייו של אייטמטוב בין בדיון למציאות, והקורא בשני סוגי כתביו, הביוגרפיים ותבדיוניים, חש בכך במיוחד. אייטמטוב עצמו הודה שתיאורי הנשים בסיפוריו מתייחסים לנשים ה"אמתיות" של נעוריו, או לפחות לאופן שבו הוא ראה אותן. ועוד זאת: עולמו הבדיוני מתואר בסגנון ריאליסטי ובאמצעותו הוא מנסה במודע לשקף את העולם ה"אמתית" של החברה הקירגיזית הטרומ-סובייטית והסובייטית. ההיבט המגדרי בסיפוריו של אייטמטוב מבוסס על החוויה הפרטית שלו בילדותו. הנשים תרמו רבות לשינוי החברתי והתרבותי שהתחולל בקירגיזסטן בתקופת המלחמה ובוו שלאחריה. כמה מהן מתוארות כבנות הדור הישן הפטריארכלי ואילו אחרות כמייצגות את מודל האישה הסובייטית החדשה.¹⁸ הנשים מייצגות הן את המרכיבים ה"מפגרים" הלא רצויים של החברה והן את סיפורי ההצלחה ה"מתקדמים" שלה. אך אלה הם היבטים משניים. בסופו של דבר, גבורה ומות קדושים במלחמה ובתקופה שלאחריה הם המוטיבים השולטים בסיפוריו.

המתח בין הישן לחדש הוא חלק מהפרויקט הקירגיזי הגדול של אייטמטוב, והוא משקף את

הלחץ שבו היה נתון כסופר סובייטי מרקע אתני שאיננו רוסי. אייטמטוב הצליח ללכת על הקו הדק והמסוכן בין מה שיכול היה בקלות לסמנו כלאומן בורגני, לבין זיהויו כפטריטי סובייטי. ביצירתו המוקדמת מתגלה אייטמטוב כסופר סובייטי המייצג את האידאולוגיה הרשמית של תקופת המלחמה הפטריטיית הגדולה. יחד עם זאת הוא איננו שוכח את מוצאו ולכן תיאורי המלחמה שלו שונים מתיאוריהם של הסובייטים הרוסים. בכתבתו משמש היסוד הישן – הקירגיזי, לצד היסוד החדש – הרוסי, ולא פעם, בסיפורים שעסקו בסביבה האתנית שבה גדל, הסתכן אייטמטוב בגינוי של הצנורה.

כסופר סובייטי מצליח שיקף אייטמטוב בעמדותיו את תפיסת העולם הסובייטית. המטרה העיקרית שהציב לעצמו נגעה למצבן של נשות מרכז אסיה, שיש לחלצן, כך סבר, מתביעותיהן הבלתי חוגגות והבלתי שוויוניות של החברות המסורתיות. מטרה מרחיקת לכת זו והפעולות שנקטו נציגי המדינה לשם יישומה הביאו למודרניזציה, אך גם להרס במרכז אירופה. בשנים שלאחר מכן כאשר פיתח גישה ביקורתית כלפי המערכת הסטליניסטית, ביטאו הנשים הבדיוניות בסיפוריו את הביקורת הזאת או נפלו קרבן לפשעיו של סטלין. ביצירתו מתייחס אייטמטוב לשתי התופעות הללו, ולצד ביטויי התלהבות, מביעות הנשים הקירגיזיות הסובייטיות של תקופת המלחמה גם סבל וצער. צער על אובדן המסורות יקרות הערך, ומצד אחר התלהבות מן האפשרויות שפתחה בפניהן הקדמה, שהמערכת הסובייטית הציעה להן לאחר המלחמה.

הדיון ברגשותיהן של הנשים בזמן המלחמה ובתקופה שלאחריה קשור בהיבט הרחב יותר של רגשות ביצירתו של אייטמטוב. ואכן, הוא עצמו ביקר את יצירתו המוקדמת כרגשנית מדי. וישנם מבקרים המאשימים את אייטמטוב במניפולציה רגשית של קוראיו. אך לפי האופן שבו מעוצבות דמויות הנשים ביצירתו נראה כי הוא סבור שלא ניתן לבדוד את הרגש והרגשות מחוויית המסורת עצמה ומהשפעותיו של השינוי החברתי. הנשים של אייטמטוב, האמתיות והבדיוניות, מייצגות את החכמה הטבעית בתרבות הקירגיזית. "החכמה העממית" היומיומית משמשת להן אמצעי כדי להתמודד עם השינוי התרבותי והחברתי שהמלחמה והמערכת הסובייטית כפו עליהן. ובמילותיו של אייטמטוב: "האפוס נמצא תמיד בראשי. זוהי בריאתה של תכמה עממית רבת שכבות ורבת פנים. אך איננו מכניס בפשטות אפוס לסיפורי, אני מנסה למוג אותו בתוכים".¹⁹ בהצגת רגשותיהן של נשים אלה, אייטמטוב מזכיר לקוראיו את הקודים העתיקים של ההתנהגות בתרבות הקירגיזית. כך משתמש אייטמטוב בנשים הללו בכדי ללמד את קוראיו על אודות המלחמה וערכי התרבות הקירגיזית המסורתית שלהן. גם אם תמורות מסוימות שחלו בדמויותיו מוצגות לעתים באורח לא משכנע, מציגה תודעתה העצמית של אייטמטוב מודלים, לעיתים מדובר באותן דמויות שוב ושוב, לחיקוי.

בכתבתו על השפעותיו של השינוי החברתי והתרבותי מתמקד אייטמטוב בהיבטים האישיים והרגשיים ולא באירועים הפוליטיים. הוא מביא את סיפוריהן של נשים שהתמודדו עם הנסיבות החדשות שיצרה המלחמה ושינו את חייהן בהתאם. אמנם תהליך השינוי בזהותן של הדמויות איננו משכנע, אך באמצעותו הוא מתחבר לביטוייהן הרגשיים של הנשים.²⁰ דמויות הנשים המסורתיות ביצירתו קשורות באורח רגשי לעברן. לרגשותיהן חיים משל עצמם ואי אפשר לבטלם בתואנה שהם מניפולציה גרידא של רגשות הקורא. אייטמטוב מתאר דפוסי תקשורת ומשא ומתן עדינים בין הנשים ובין רשות המדינה, ובין הנשים לבין החברה שסביבן. תחת לחצה של המלחמה מתוארות הנשים הן כמשתפות פעולה עם המדינה והחברה, והן כמתנגדות לה.

כמו בנובלות של אייטמטוב, כך גם בסיפוריהם של חיילים יוצאי המלחמה יש ביטוי לכוחן של הנשים הקירגיזיות בזמן המלחמה. למעשה, הם מתארים את התנאים הקשים בבית יותר מבחזית. שתי דוגמאות מייצגות ראיות לאזכור. בדלביי איזייב (Bedelbay Isayev), שהיה נער צעיר

¹⁹ Aitmatov, *Time to Speak Out*, 64.

²⁰ Aitmatov, Joseph P. Mozur Jr., *Parables from the Past: The Prose Fiction of Chingiz* Pittsburgh 1995, 27.

¹⁵ דרקול קוויקובה ילדה 1919. זכתה בפרס "אמנית העם של קירגיז הסובייטית" ב-1967 והיא שחקנית תיאטרון וקולנוע מוערכת מאד. Chui Oblusu, (Chuiskaia) Source: Karypkulov A. et al. (eds.), *Chui Oblusu, (Chuiskaia) Oblast' Entsiklopediia*, Bishkek, Kyrgyz entsiklopediiasynyn bashky redaktsiiasy, 1994.

¹⁶ Chingiz Aitmatov, *Time to Speak Out*, Moscow 1988, 21.

¹⁷ נובמבר 1938, פקודה מס' 81: "לראש בית הסוהר של מחלקת המדינה לביטחון של ה.ק.ו.ד. של קירגיז הסובייטית. אני פוקד עליך להוציא לפועל את הוראות ה.ק.ו.ד. ונציב ברית המועצות והטריטוריות (מועצת שלושה) המיוחד של ה.ק.ו.ד. של קירגיז הסובייטית בכפוף לפרוטוקולים מס' 211, 16, 20, 26 ו-30, ולבצע את ההוצאה להורג של הרשומים מטה (137 שמות)". קולונל א.פ. לוטסמנוב (Lotsmanov) ראש ה.ק.ו.ד. של קירגיז הסובייטית. מתוך: Khelimskaia, *Taina Chong - Tasha*, Bishkek 1994, Regina 144.

¹⁸ Engineers of Lynne Attwood, *Creating the New Soviet Woman, Women's Magazines as Female Identity 1922-53*, London 1999, 75-76.

במלחמה, ביטא את הערצתו לנשות הארץ בריאיון מ-1975: "הכישלון בגידולו של יבול טוב בזמן המלחמה היה נחשב בגידה, אך הנשים הן שמצאו את הדרך ליבולים טובים. בסיפור המלחמה לא ניתן לעשות צדק עם העבודה והקרבנות שהעלו נשים במהלכה".²¹

בעדות אחרת מביאה רפה איידרבקובה (Rafa Aydarbekova), רופאה במקצועה, את הזיכרון האישי שלה מן המלחמה. היא מתארת כיצד נשלחה ללנינגרד כדי לשרת את ארצה ממש כאשר עמדה לסיים את לימודיה בבית הספר לרפואה במוסקבה. היא כותבת בגאווה על עבודתה בחזית בין ספטמבר 1941 ל-1943. האופן הישיר שבו מספרת איידרבקובה את סיפורה איננו נרטיב של גבורה או מסירות נפש, אלא נרטיב של גאווה לאומית. ב-1978 היא מציינת שהייתה אחת מהנשים הרבות ששירתו בחזית: "בספטמבר 1941, במסגרת חיל הרפואה, נשלחתי היישר אל החזית. הלכנו בעקבות הכוחות להיכן שהלכו בחזית. אלה היו הימים שבהם הייתה לנינגרד הגיבורה נתונה במצור זמן רב. במשך ימי המלחמה הללו שירתו בחזית, בחיל הרפואה הסובייטי, מאות נערות ונשים, שמאו היו לאגדה. ובתעלות שהתמלאו בדם, הן לבדן היו אחראיות להצלת חייהם של אלפי חיילים".²²

איידרבקובה מספרת על שיתוף פעולה בין הנשים הסובייטיות. זיכרונותיה הם מיזוג של גאווה קירגיזית ופטריוטיות סובייטית. מבחינה זאת הנרטיב שלה טיפוסי לזיכרונות מלחמה אחרים שאין בהם הבחנה ברורה בין השניים. בהקשר של נרטיב המלחמה הסובייטי ישנה חשיבות רבה לסיפורה, כיוון שלא הייתה אחת מאותן נשים שנשארו מאחור. אמצעי התעמולה הסובייטי כמו העיתונות והנאומים הרשמיים שניתנו בבתי ספר, במועדונים סובייטיים, בבתי חרושת ובמוסדות אחרים, הצדיעו לנשים מסוגה של איידרבקובה והעלתה אותן לדרגת הגבורה הרשמית. ניתן לומר, אפוא, שהנשים שנתרו מאחור זכורות רק באופן לא רשמי בנובלות כשל אייטמטוב וזיכרונותיהם של החיילים ששבו הביתה, ובמילים אחרות הן למעשה היו לאלמנט המכונן בזיכרון הקולקטיבי הלא רשמי של הקירגיזים.

הנשים הבדיוניות ביצירתו המוקדמת של אייטמטוב

כאן המקום לבחון מקרוב את הנשים ביצירתו המוקדמת של אייטמטוב. הנשים בסיפוריו הקצרים ובנובלות שלו מהוות אמצעי לבחינתן של התמורות החברתיות והתרבותיות. לשם הפצתה של האידיאולוגיה הסובייטית נדרשו מודלים של האישה הסובייטית שחילצה את עצמה מכבליה של המסורת המוסלמית הפטריארכלית. ב"גשם לבן" (1954), אחד מסיפורי הקצרים המוקדמים ביותר של אייטמטוב, הופכת ילדה קירגיזית לגיבורה סובייטית. בסיפור זה יוצר אייטמטוב דיכוטומיה בין האם, זיינפ-אפה (Zeynep-apa), המייצגת את האשה מהטיפוס הישן, לבין בתה שמייצגת את הקדמה, סעאדת (Saadat). זיינפ-אפה מתקשה לקבל את רצונה של בתה המתבגרת לעבוד ב"תחנת מכונות הטרקטור" (תמ"ט, MTS).²³ אך סעאדת היא סובייטית נלהבת שאיננה מסוגלת לדחות את עבודתה עם חברות קומסומול צעירות אחרות. האגדה של אייטמטוב מספרת גם על הדרכים שבהן הפכו התמ"טים למוסדות מרכזיים עבור האוכלוסייה הכפרית. מחלקות פוליטיות של התמ"ט טיפלו בנושאים חברתיים ואישיים, כמו למשל האזנה לתלונותיה של איכרה בקולקטיב בעקבות התקפות מילוליות שחופנו כלפיה בעבודה.²⁴ הזאגה ותשומת הלב שהעניקה התמ"ט לציבור שהמדינה התעלמה מהם זמן כה רב, מסבירה את התלהבותה של סעאדת, שראתה בעבודה זו כבוד. אייטמטוב

מציג את סעאדת כמודל האשה המרכזי אסייטית המשותרת. היא מקבלת שתי החלטות חשובות נגד רצונה של אמה: לעבוד בתמ"ט ולהינשא לבחיר ליבה. היא יצאה, אם כי בעדינות, נגד ערכים מסורתיים כמו בושא ותלות של נשים בגברים שבמשפחתן, בדברים שכוונו בעיקר לנערות שטרם נישאו.

במבט ראשון, נראית הדיכוטומיה בין הדור הישן לדור החדש תופעה אוניברסלית ופשוטה. אך הסיפור בוחן באופן פרטיקולרי את המסורת המשפחתית ואת הכללים שעמדו ביסוד מערכות היחסים בין אמהות לבנותיהן. הסוגיות החברתיות הנבחנות בדקות רבה בנרטיב של אייטמטוב מקבלות מקום מרכזי יותר מהנושאים הפוליטיים. אייטמטוב מתייחס ברצינות רבה לפחדיה של האם: בתה היחידה עלולה להיות מושמת ללעג על ידי החברה בשל בחירתה ב"עבודה גברית", או להיפגע מעבודה החורסת את הגוף. אך יותר מכל חוששת האם שבתה תסיים את חייה כזקנה בודדה. כך מפנה אייטמטוב את קוראיו לכך שלא ניתן להפריד בין רגשות לבין מסורת, וכי מסורת מסוימת נותנת לרגשות משקל רב. הוא מדגיש את הכאב הרב שכרוך בשינוי חברתי ותרבותי וכי המחיר של כאב זה כבד יותר ממה שהרשויות העריכו. פעמים רבות הכאב הוא אישי. אבל לאגדה של אייטמטוב יש סוף טוב. חששותיה של האם מתבדים כשהיא לומדת להעריך ולהוקיר את דבקוה והתלהבותה של בתה ואת עבודתה הקשה. לבסוף היא מכירה בכך שטובתה של החברה חשובה יותר מצורכיה של המשפחה האינדיבידואלית. בתה נהיית ל"מבשרת של עתיד גדול".²⁵

רבות הן הנשים בנובלות של אייטמטוב, כמו סעאדת, החותרות לשחרר את עצמן מהנורמות המיושנות של החברה. אפילו אם התנהגותן נראת לא מציאותית בעליל, מצליחות הגיבורות של אייטמטוב לנתץ את הסטראוטיפ המרכזי אסייתי. לאחר מאבק פנימי קשה, הן עושות את הדבר הנכון עבורן. ב"פנים אל מול פנים" (1958), סיידה (Seide) מסגירה את בעלה שערק מהצבא. ב"גימלה" (1958)²⁶ עוזבת הגיבורה את בעלה המשרת במלחמה לטובת חייל משוחרר. ב"אהובתי במטפחת האדומה" (1959)²⁷ מחכה אסל (Asele) בסבלנות לבעלה הבוגדני, רק על מנת לעזוב אותו בשו בו כדי לשמור על כבודה.

אייטמטוב מציג את הנושאים החברתיים והפוליטיים של תקופת המלחמה בנובלות המוקדמות שלו דרך התנהגותן ותגובתן של הדמויות הנשיות לאירועים. ב"פנים אל מול פנים" סיידה ואיסמאיל, אישה ובעלה, נלחמים כדי לשרוד בכפר עני להחריד. במהלך המלחמה הפטריוטית הגדולה עורק איסמאיל מהצבא ומסתתר במערה שבהרים. סיידה נאבקת כדי לכלכל את תינוקם שנולד זה עתה ואת חמותה הזקנה, ומנסה להגניב מזון לאיסמאיל בחסות החשיכה. לבסוף, בוחרת סיידה ביושרה על פני נאמנותה לבעלה. היא מסגירה את בעלה ל-NKVD (קומיסר העם לענייני פנים) לא רק בגין עריקתו, אלא גם מפני שהוא ביצע פשע מתוך חמדנות, שהיה בעל השפעה הרסנית על כל הכפר. איסמאיל דן אלמנת מלחמה אומללה ואת ילדיה לרעב לאחר שגנב ושחט את הפרה החולבת היחידה שהייתה ברשותם.

באמצעות הדמויות הנשיות בוחן אייטמטוב מצבים כמו עוני, רמייה ובגידה שהמלחמה הביאה על ארצו. נשים קירגיזיות רבות נאלצו להתמודד עם מצאות שבה גברים הנלחמים בשדה הקרב נראים כה זרים ורחוקים. במהלך הקולקטיביזציה, ה"חויים", והסיהורים החמוניים סבלו משפחות קירגיזיות רבות ממדיניות היד הקשה שנקטה הממשלה הסובייטית. הגנה על ממשלה זו הייתה, בלשון המעטה, בעייתית. בניגוד לסיפור "גשם לבן", שבו פותר אייטמטוב את הקונפליקט בין האם לבת ובין המסורת לקדמה, הסיפור "פנים אל מול פנים" איננו מסתיים בפיוס והשלמה. בסופו של דבר, בגלל החלטתה מאבדת סיידה את בעלה ואת משפחתה. יתר על כן, גבורתה איננה נחשבת

²¹ Bedelbay Isayev, "Otuz jyl murda tokuz mayday", *Sovettik Kyrgyzstan*, May 8, 1978, 1.

²² 581. Rafa Aydarbekova, "Esten ketkis kundör", *Kyrgyzstan Madaniyaty* 9 (1978),

²³ Mashinno - traktornaya stantsiya (MTS), סדרת מוסדות סובייטיים שנוסדו בעידן הקולקטיביזציה של סטלין. כל תחנה כזו החזיקה במכונות חקלאיות ובכוח אדם מתאים. בתחנה טיפלו במכונות, תחוקו אותן, והשכירו אותן לקולחוזים.

²⁴ Lynne Viola, *Peasant Rebels under Stalin: Collectivization and the Culture of Peasant Resistance*, Oxford 1996, 215, 228.

²⁵ Studies", Katerina Clark, "Political History and Literary Chronoscope: Some Soviet Case Studies", Gary Saul Morson (ed.), Stanford 1986, 231.

²⁶ ציינגיס אייטמטוב, *גימלה*, תרגמה מרוסית: דינה מרקון, ירושלים 2005 (לראשונה ברוסית: 1958).

²⁷ ציינגיס אייטמטוב, *אהובתי במטפחת האדומה*, תרגמה מרוסית: דינה מרקון, תל-אביב 2007.

ניצחון בעיני איש. בתוך נרטיב זה משוקעים כישלונות רבים: כישלוננו של איסמאיל לברוח מהרשויות הסובייטיות למקום מבטחים של קרוביו שהוגלו להרים,²⁸ כישלונה של המשלה לספק לאזרחיה מזון במהלך המלחמה הפטריוטית הגדולה, כשלון נישואיהם הטריים של זוג אוהבים, וכישלונה של המשפחה הקירגיזית המסורתית להישאר מאוחדת למרות כל הקשיים. בקיצור, אייטמטוב מתמודד עם חורבנה של ארצו.

בנובלה "גימילה" הגיבורה היא בת דמותה של נערה קירגיזית עליזה ובעלת רצון חזק, המופיעה תכופות באפוסים תורכיים כטיפוס אידיאלי. באגדה של אייטמטוב גימילה היא גם אישה סובייטית חרוצה. בתקופת המלחמה ניהלו את הכפרים נשים, זקנים ילדים וחיילים פצועים ששבו לביתם. אז יכלו נשים לממש דבר מה בעל משמעות מחוץ לביתן.²⁹ בעקבותיהם של עובדי-ההלם (shock workers) בשנות ה-30 ושיטת "סטחנוביץ" (stahanovich),³⁰ קיוו נשים צעירות רבות להפוך לאזרחיות סובייטיות למופת.³¹ וכך נוטלת על עצמה גימילה תפקידים רבים, שבעלה סאדיק (Sadyk) הנמצא בחזית, מילא בעבר. היא עובדת בשדות, מדריכה את גיסה הצעיר סאיט (Seit) והופכת לחביבתה של חמותה הרואה בה כמייצגת את העתיד. אך גימילה בורחת עם דניאר (Danjar) פצוע מלחמה משוחרר ובוגדת באמונם של חמותה ושל בעלה.

כמו גימילה בסיפורו של אייטמטוב, נקרעו הנשים קירגיזיות בין השתייכותן לחברה שבה הן חיו לבין המדיניות של רשויות המשלה. הן גדלו בסביבה נוודית או נוודית למחצה במשפחות וקהילות מוסלמיות, אך למרות זאת חיי היומיום והשגרה של הנשים הקירגיזיות לא היו נוקשים כמו של שכנותיהן האוזבקיות או הטאגיקיות שהתגוררו בישובי קבע. בניגוד לאוכלוסיות הנוודיות, המוסלמים ביישובי הקבע קיימו אורח חיים מוסלמי אורתודוכסי שקבע את תפקידיהן של הנשים ביתר חומרה, ואילו הגישה של הנוודים לאסלאם הייתה שונה והעניקה לנשים חירויות מסוימות כמו השחרור מהחובה לעטות רעלה. באופן אירוני, אורח החיים המוסלמי הנוודי נתפס בעיני הרשויות הסובייטיות אף הוא כמאיים. המסורות של האסלאם המקומי – שלעיתים נקרא האסלאם העממי – כלל גם את המסורות הטרנס-מוסלמיות של השבטים הנוודים. מסעות תעמולה אנטי דתית של הסובייטיים הציגו את המסורות הללו כאמונות תפלות ופרימיטיביות.³² צעירות כמו גימילה היו לנציגות חשובות ומובילות של מסעות התעמולה, שכן הרשויות הסובייטיות נזקקו להן כדוגמא לקדמה ולמודרניות. בנובלה של אייטמטוב גימילה היא צעירה קירגיזית שגורלה בידיה, למרות הדרישות שמציבות בפניה משפחתה וקהילתה המסורתיות. אייטמטוב רואה בה מודל לאומץ לב והעוה, הרבה מעבר למה ששכנותיה האוזבקיות או הטאגיקיות יכלו להיות, וזאת דווקא בזכות החירויות שהמסורת הנוודית העניקה לה. סיפוריו של אייטמטוב משקפים במידה רבה שילוב של ייצוג ומציאות, ובהם הצעירות הקירגיזיות מצליחות להתיר את כבלי המסורת. הנשים של

²⁸ Joseph P. Mozur Jr., *Parables from the Past: The Prose Fiction of Chingiz Aitmatov*, Pittsburgh 1995, 31.

²⁹ Gail Warshofsky Lapidus, "Women in Soviet Society: Equality, Development, and Social Change", *Stalinism: the Essential Readings*, David L. Hoffmann (ed.), London 2003, 220.

³⁰ עובדי-ההלם, ה-Shockworkers (udarniki), מונח ממלחמת האזרחים ברוסיה ומשמעותו עובדים המועסקים בעבודות חירום ובעבודות חריגות, ובהמשך לעובדים העושים מעבר לנדרש מהם. בשנות השלושים החליף המושג "סטחנוביץ" את "עובד - הלם" בהדרגה. סטחנוביץ הוא ביטוי לעובד חרוץ להפליא בעל תפוקה יוצאת מן הכלל. ביטוי זה נגזר מהתנועה הסטחנובית שפעלה בשנות ה-30. בברית המועצות הסטליניסטית הונהגה בשנות ה-30 שיטת שכר חדשה במטרה להגביר את הייצור והתפוקה ועיקרה שינוי שיטת השכר. לפי שיטה זו הונהג שכר לפי קבלנות, במקום לפי שעות עבודה, והוגדלו פערי השכר.

³¹ David L. Hoffmann, *Stalinist Values: The Cultural Norms of Soviet Modernity, 1917-1941*, Ithaca 2003, 29.

³² Shoshana Keller, *To Moscow*, 202-203. קלר מצאה מסמכים המעידים על טקסים שונים שהמוסלמים האורתודוכסים הקירגיזים קיימו.

אייטמטוב, כמו גימילה, מותחות את האפשרות לחירות עד קצה הגבול.

כמו גימילה כך גם אסל, הגיבורה בנובלה "אהובתי במטפחת האדומה", היא דמות בעלת רצון עז. היא עוברת על הנורמות החברתיות והתרבותיות כאשר היא מסרבת לנישואין שיועדו לה, ואחר כך היא עוזבת את בעלה הבוגדני. אייטמטוב מעניק לקוראיו דמות של אישה סובייטית חדשה המשמשת מודל לנשים צעירות אחרות בנסיבות קשות דומות, אך סיפוריו אינם רומנסה מתקתקה. אסל, כמו גימילה, מפנה עורף למסורת: היא בורחת עם אליאס (Ilias), נהג משאית צעיר כדי להינשא לו, אך אומץ ליבה אינו מביא לה אושר. וכך כאשר בעלה החלש וחסר הביטחון בוגד בה, היא עוזבת אותו, ולוקחת עמה את תינוקם הרך. אך האגדה של אסל איננה סיפור אהבה מכמיר לב אלא סיפור של אישה הנאמנה לעצמה ולדרכיה. בסוף הסיפור, באיטמיר (Baitemir), עובד מדינה אחראי וניגודו הגמור של אליאס, הוא שמחלץ אותה ואת בנה ממבסם הנואש ואחר כך מביא אותם לביתו ומתאהב באסל. אייטמטוב איננו מגדיר ממש את רגשותיה של אסל לבאיטמיר, אך היא בוחרת להישאר איתו גם כאשר אליאס, שאהבתה אליו לא פסקה, פוגש בה באקראי.

באמצעות דמויותיהם של אסל ובאיטמיר מציג אייטמטוב מודלים של אופטימיות, אך יש בסיפורו גם ביטוי לראייה פסימית של ניצול כוח פוליטי, בדמותו של חטיגיה (Khatija), מפקחת במשרד המשאיות. היא "האישה האחרת", המאהבת של אליאס. והיא מנצלת את מעמדה כדי לשמור על אליאס בקרבתה, מתמרנת את מצבי העבודה שלו, ותורמת לכישלון נישואיו. חוץ מניצול כוחה חטיגיה אינה מצטיירת כאדם רע. אף על פי כן, בתוצאותיהן ההרסניות של פעולותיה על משפחתו של אליאס, מייצגת חטיגיה את השימוש לרעה שעושה המדינה בכוחה. יחד עם זאת, אייטמטוב רומז שחטיגיה חשה אשמה ואמפתיה. הנשים ב"אהובתי במטפחת האדומה" אינן, אפוא, דמויות בסיפור פשוט על הטוב כנגד הרע אלא אגדה של כוח והישרדות.

באמצעות דמותה של אסל מתאר אייטמטוב את השינוי התרבותי שחל במרחב הביתי, שבו הגיבורה מתעמתת עם תפקידה כבת וכאישה. בסופו של דבר היא לוקחת אחריות על חייה. אסל של אייטמטוב היא אישה בעלת שליטה עצמית הסומכת על עצמה בלבד. היא הופכת לאישה הסובייטית האיקונית המעדיפה נאמנות על פני אהבה או מסורת. היא מעדיפה לקיים קשר לא-לגיטימי אך מהימן עם אדם חרוץ מסוגו של באיטמיר על פני נישואים עם בעל אהוב אך בלתי צפוי, ועוברת על איסור חברתי כאשר היא חיה עם גבר ללא נישואים. הסיפור מתרחש על רקע החלתם של חוקי המשפחה ב-1936, שנחקקו כדי להחזיר את הנשים לתפקידיהן המסורתיים בנוסף לעבודתן מחוץ לבית.³³ העובדה שאסל מקבלת את מערכת היחסים החדשה שלה משקפת את השינוי בנורמות התרבותיות שנעשו פחות נוקשות. לעומת זאת תפקידה כאם מגוננת, מייצג את התפקיד שהמדינה ייעדה לה. אסל, הדמות הבדייונית, מייצגת אישה סובייטית חדשה החווה את השינוי של חוקי המשפחה דרך קשריה עם בני זוגה.

כאן המקום, בסוף דבר, לשוב ולדון באהבתו של אייטמטוב אל סבתו איימן וודותו קירגיזי. הנשים המייצגות את המסורת הן היו עבור אייטמטוב דמות אחת. שתי נשים משני דורות שונים הופכות לסמל אחד. בזיכרונותיו כבר מתוארים הגלישה של הישן אל החדש, ולהיפך. יתר על כן, סיפורי המלחמה שלו משקפים את מעמדן הנעלה של הנשים. עבור אייטמטוב, נשים עושות היסטוריה ומשמרות את חיותה של ההיסטוריה, כאן, ההיסטוריה של המלחמה הפטריוטית הגדולה. הוא מעריך נשים גיבורות אך גם חש אמפטיה כלפי החלשות. בדמויותיהן של הנשים המסורתיות באגדותיו שזורה סבתו. דודתו, שקיללה בגלוי את המשטר הסטליניסטי ללא פחד ארוגה בדמויותיהן של הנשים הצעירות הקשוחות. ביצירתו המוקדמת מטושטשים ייצוג ומציאות ללא היכר.

סיפוריו של אייטמטוב נקראו, ועדיין נקראים, לפני ילדים בבתי הספר. אלו הם סיפורים מכווני זיכרון. הוא יצר מודלים של נערות ונשים סובייטיות בתקופה שלאחר המלחמה. המודלים הללו לא רק ייצגו את המלחמה עצמה, אלא גם את גבורתן של קירגיזיות במהלכה. כתוצאה מכך, מילאו

³³ Wendy Z. Goldman, *Women, the State and Revolution: Soviet Family Policy and Social Life, 1917-1936*, Cambridge 1993, 331-336.

הרומנים של אייטמטוב תפקיד מרכזי בהבנייתו של זיכרון המלחמה הקירגיזי התקף עד היום. באופן אירוני, אפוא, הייצוגים של נשות תקופת המלחמה ביצירה המוקדמת של אייטמטוב הפכו למודל של מציאות. ניתן לראות, למשל, את ההשפעה של אייטמטוב בנרטיבים של חיילים ששירתו בקרב, שכמה מהם הוזכרו קודם לכן בקצרה. זיכרונותיהם נקראים בדרך כלל כאילו נלקחו מאחת הנובלות של אייטמטוב, על אף שהמלחמה עצמה התרחשה לפני שכתב את סיפוריו, אימצו החיילים שהשתתפו בקרבות את הנרטיב והשפה שיצר בשנים שלאחריה. במילים אחרות, יותר משזיכרונותיהם של החיילים מתארים את מציאות המלחמה כפי שהם חוו, יש בהם הדי לכתובתו של אייטמטוב.³⁴

³⁴ עבודות של אייטמטוב שצוטטו במאמר: *Talaalar Birinchi Mugalim (First Teacher)*, *Toolor jana: Povestteri*, Frunze 1961; *Burannyi polustanok (I dol'she veka dlitsia den')*, Moscow 1984; *Erte Kelgen Turnalar (Early Cranes)*, Bishkek 1999; *Gulsarat (Farewell Gulsary!)*, Bishkek 1999; "The Intellectual Crisis, the Demise of Totalitarianism, and the Fate of Literature", *World Literature Today* 67 (1993), 11-17; *Kyzyl Jooluk Jaljalym (My Poplar in the Red Scarf)*, Frunze 1981; *Materinskoe Pole (Mother Earth)*, Bishkek, 1999; *Mother Earth and Other Stories*, London 1989; *Tales of the Mountains and Steppes*, Moscow 1969; *The Time to Speak Out*, Moscow 1988; Chingiz Aitmatov and Mukhamedjanov Kaltai, *The Ascent of Mount Fuj*, translated by: Nicholas Bethell, New York 1975.